

The typology of criteria and rules of the Islamic financial system based on the components of the financial system based on the analysis of the theme of the research

Mohammad Solgi¹ | Mohammad Amin Alinaghi Langari^{2*} | Seyed Sajad Hosseini Nejjhad^{3*}

Abstract

One of the important axes in the formation of the Islamic society is to pay attention to the financial system and the economic system; Therefore, this research, within the framework of the system-building approach, seeks to know the criteria and regulations of the Islamic financial system. For this purpose, the past research on this topic is based and the criteria and rules of the Islamic financial system were extracted from these sources with the method of content analysis; And in order to understand the position of each of the criteria in the financial system with the typology method and based on the chosen model of the financial system, the rules and criteria of the Islamic financial system have been categorized. 43 Persian articles, 11 English articles and 4 books were studied and thematic analysis was done on their content and 47 criteria or basic themes were extracted from them and these basic themes were categorized into 11 organizing themes and 6 comprehensive themes.

Keywords: Financial system, criteria of financial system, Islamic financial system, components of Islamic financial system.

Research Paper

Received:
22 December
2023
Revised:
27 August 2024
Accepted:
7 September
2024
Published:
24 November
2024

ISSN: 2251-6980
E-ISSN: 2645-5234

DOR: 20.1001.1.22516980.1403.32.2.3.8

1. Assistant Professor, Department of Islamic Financial Management, Faculty of Management, Imam Hossein University, Tehran, Iran.
2. Researcher of the Department of Islamic Financial Management, Faculty of Management, Imam Hossein University, Tehran, Iran.
3. Corresponding Author: Master's student in financial management, Faculty of Management, Imam Hossein University, Tehran, Iran.
sjhasani13@gmail.com

This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution Non-Commercial (CC-BY-NC) license.

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:
۱۴۰۲/۱۰/۰۱
تاریخ بازنگری:
۱۴۰۳/۰۶/۰۶
تاریخ پذیرش:
۱۴۰۳/۰۶/۱۷
تاریخ انتشار:
۱۴۰۳/۰۹/۰۴

شاپا چاپی: ۶۹۸۰-۲۲۵۱
الکترونیکی: ۵۲۳۴-۲۶۴۵

DOR: 20.1001.1.22516980.1403.32.2.3.8

گونه‌شناسی معیارها و ضوابط نظام مالی اسلامی بر اساس اجزای نظام مالی بر مبنای تحلیل مضمون تحقیقات انجام شده

محمد سلگی^۱ | محمدامین علینقی لنگری^۲ | سید سجاد حسینی نژاد^۳

چکیده

یکی از محورهای مهم در شکل‌گیری جامعه اسلامی، توجه به نظام مالی و نظام اقتصادی است؛ از این رو این تحقیق در چارچوب رویکرد نظام ساز، به دنبال شناخت معیارها و ضوابط طراحی و پیاده‌سازی نظام مالی اسلامی است. به این منظور، با بهره‌گیری از رویکرد کیفی و روش تحلیل مضمون، بر پایه تحقیقات گذشته، معیارها و ضوابط نظام مالی اسلامی استخراج گردید. در ادامه برای تبیین جایگاه هر یک از معیارها در نظام مالی با استفاده از روش گونه‌شناسی و بر مبنای الگوی منتخب نظام مالی، ضوابط و معیارهای نظام مالی اسلامی دسته‌بندی شده است. در این راستا تعداد ۴۳ مقاله فارسی، ۱۱ مقاله انگلیسی و ۴ کتاب، مورد بررسی قرار گرفت. طی فرایند کدگذاری، تعداد ۴۷ معیار یا مضمون پایه در قالب ۱۱ مضمون سازمان‌دهنده و ۶ مضمون فراگیر استخراج گردید.

کلیدواژه‌ها: نظام مالی اسلامی، معیارهای نظام مالی، اجزای نظام مالی، تحلیل مضمون

۱. استادیار گروه مدیریت مالی اسلامی، دانشکده مدیریت، دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام، تهران، ایران.
۲. پژوهشگر گروه مدیریت مالی اسلامی، دانشکده مدیریت، دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام، تهران، ایران.
۳. نویسنده مسئول: دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت مالی، دانشکده مدیریت، دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام، تهران، ایران.
sjhasani13@gmail.com

این مقاله یک مقاله با دسترسی آزاد است که تحت شرایط و ضوابط مجوز (CC BY-NC) Creative Commons Attribution Non-Commercial توزیع شده است.

مقدمه

لازمه تحقق تمدن اسلامی به‌عنوان هدف غایی جمهوری اسلامی ایران^۱، طراحی نظامات مبتنی بر اصول و مبانی اسلامی است. در این میان نظام اقتصادی اسلامی و کارآمد، یکی از مؤلفه‌های بسیار مهم تحقق تمدن نوین اسلامی و یکی از الزامات و محرک‌های پیشرفت و تعالی جامعه است. نظام اقتصادی از دو بخش (نظام) واقعی و مالی تشکیل شده است (شبان، ۱۳۹۹) و بخش مالی بر اساس اهداف و سیاست‌ها و مبانی نظام اقتصادی شکل می‌گیرد (صفا، ۱۳۹۹). هدف اصلی اقتصاد اسلامی، پیشرفت عدالت محور یعنی تولید و توزیع عادلانه ثروت و تامین عزت و استقلال جامعه اسلامی است. از این رو بر نظام مالی باید اصولی حاکم شود که تحقق بخش این اهداف باشد (صفا و معصومی‌نیا، ۱۳۹۹). از طرفی، نظام مالی رایج با اسلام از جهت مبانی و اصول، تباین ذاتی دارد و هر الگوی برآمده از آن حتی با ظاهر قراردادهای شرعی، اسلامی نیست. شرط اساسی اعتبار نسخه‌های مالی اسلامی شکل‌گیری بر پایه مبانی و اهداف نظام مالی اسلامی و ضوابط فقهی و اخلاقی مالی اسلامی است (صفا و معصومی‌نیا، ۱۴۰۰). حال سوال این است که این اصول، ضوابط و معیارهای طراحی نظام مالی اسلامی چه هستند؟

تحقیقات متعددی در زمینه کشف اصول و ضوابط مالی اسلامی انجام شده است. اما اکثر این پژوهش‌ها از منظر روش‌شناسی و نقطه تمرکز دچار چالش هستند. اول اینکه بیشتر پژوهش‌ها در زمینه مالی اسلامی، بنایی (امضایی) است. این پژوهش‌ها ابتدا به بررسی زوایا و کارکردهای ابزارها، نهادها و ساختارهای مالی لیبرال پرداخته و در ادامه بدون ورود به مبانی به بررسی فقهی موضوع می‌پردازند (صفا، ۱۳۹۹). به عبارت دیگر در مهندسی مالی اسلامی رایج، بیشتر به بررسی ابزارهای مالی رایج به منظور دستیابی به بهترین جایگزین (مهندسی معکوس) پرداخته می‌شود تا نوآوری و نظام‌سازی (صفا و معصومی‌نیا، ۱۳۹۹). دوم اینکه، بیشتر این تحقیقات، معطوف به بانک و بررسی فقهی و یا طراحی ابزارها و نهادها مشابه در ساختار مالی متعارف هستند (صفا و معصومی‌نیا، ۱۳۹۹). بنابراین، با وجود تلاش‌های علمی و اجرایی قابل توجه در حوزه مالی اسلامی، اما شناسایی ضوابط و اصول مرتبط با پیاده‌سازی نظام مالی اسلامی در همه ابعاد (بازارها،

۱. مقام معظم رهبری مد ظله العالی (۱۳۹۸)، بیانات در دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی (۱۳۹۸/۰۸/۲۴)

نهادهای، ابزارها، خدمات مالی، نهاد ناظر و ...) و بر مبنای روش شناسی صحیح نیازمند توجه اساسی است (صفا و معصومی نیا، ۱۳۹۹).

الگوهای روش شناسی مالی اسلامی متعددی توسط محققین ارائه شده است. یوسفی (۱۳۹۵) سه روش تکوین، امضاء و اکتشاف را مطرح می کند. صفا و معصومی نیا (۱۳۹۹) روش های چهارگانه فقهی خالص، رویکرد بنایی یا انفعالی، رویکرد انتقاد ساختاری و رویکرد نظام ساز را به عنوان رویکردهای علمی مالی اسلامی بیان می کنند. صفا (۱۳۹۹) نیز سه روش کشف، روش شهید صدر و روش نظام ساز را معرفی می کند. در این بین به عقیده صفا و معصومی نیا (۱۳۹۹) و صفا (۱۳۹۹) رویکرد نظام ساز به عنوان مطلوب ترین رویکرد شناخته شده است. نظام سازی از جمله پژوهش های کشفی است که در جهت شناخت ساختار، ضابطه ها، قواعد، اهداف، روابط و اجزاء نظام مالی اسلام بر پایه مبانی و اهداف اقتصادی اسلام حرکت می کند. در این رویکرد کشف اصول و قواعد مقدم بر نهادسازی و ابزارسازی است و مشکل اساسی بیشتر پژوهش های مالی اسلامی در بی توجهی به این موضوع است (صفا و معصومی نیا، ۱۳۹۹). دو منبع کشف اهداف و ضابطه های نظام مالی در اسلام، فقه و اخلاق است (صدر، ۱۴۱۷ق، ص ۲۹۰)

با بهره گیری از رویکرد نظام ساز، در این پژوهش کیفی، هدف شناسایی ضوابط و معیارهای نظام مالی اسلامی و تفکیک آنها بر مبنای اجزای نظام مالی با استفاده از روش تحلیل مضمون و روش گونه شناسی است. در واقع این پژوهش به دنبال پاسخ به سؤالات زیر است:

۱) ضوابط و معیارها نظام مالی اسلامی بر پایه تحلیل مضمون تحقیقات گذشته چیست؟

۲) بر اساس نظریه سیستمی و الگوهای نظام مالی، دسته بندی ضوابط و معیارها نظام مالی

اسلامی به تفکیک اجزای نظام مالی چگونه است؟

اهمیت این تحقیق از آن حیث است که با انجام آن مشخص می شود که در زمینه ضوابط نظام مالی اسلامی تا کنون چه تحقیقاتی صورت گرفته است و نتایج هر کدام از این تحقیقات به کدام بخش از نظام مالی مربوط می شود؛ و در چه زمینه های خلاً علمی وجود دارد. همچنین نتایج این تحقیق نقشه راهی را برای تحقیقات بعدی مشخص می کند تا بتوان طی چند سال کار علمی بر روی این موضوع به نتایج جامع و عملیاتی رسید؛ و از این طریق نظام مالی و در پی آن نظام اقتصادی را بر اساس بنیان های اسلامی بنا کرده و جامعه را به رشد و سعادت رساند.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

تعاریف

نظام (سیستم یا سامانه) کلیتی هدفمند است که حداقل دو جزء دارد که هر یک از آنها می‌تواند بر روی عملکرد یا خصوصیات کل نظام اثر بگذارد. نظام کلیتی است که قابل تفکیک به اجزای مستقل نیست (رنجبری و مشرفی، ۱۳۸۰) صفا و معصومی نیا (۱۴۰۰) نظام مالی را یکی از زیرنظام‌های نظام اقتصادی می‌دانند که خط و مشی نظام اقتصادی را دنبال کرده و تعریف زیر را ارائه می‌دهند: «مجموعه رفتارها و روابط مالی مبتنی بر مبانی بیش‌ی و اصول راهبردی معین است که جهت نیل به اهداف مالی -مدیریت، سرمایه‌گذاری و نهادسازی- از هماهنگی کامل برخوردارند». شبانی (۱۳۹۹) نظام مالی را یکی از دو بخش نظام اقتصادی جامعه دانسته و بخش مالی نظام اقتصادی را شامل جریان پس‌انداز (وجوه، اعتبارات و سرمایه) از سمت خانوارها (پس‌اندازکنندگان، مؤسسات اعتباری و مالی و صاحبان سرمایه) به سمت بنگاه‌های اقتصادی (سرمایه‌گذاران و تولیدکنندگان کالاها و خدمات، دولت و حتی اقصادهای خارجی) می‌داند. به نظر ایشان، مهم‌ترین کارکرد نظام مالی جمع‌آوری پس‌انداز خانوارها و انتقال آن به بنگاه‌های اقتصادی یا بخش واقعی اقتصاد است. صادقی‌شاهدانی و محسنی (۱۳۹۲) نظام مالی اسلامی را اینگونه تعرف می‌کنند: «شبهه‌ای از ابزارها، بازارها و نهادهای مالی است که چارچوب عملی انتقال وجوه را میان خانوارها، بنگاه‌ها و دولت بر اساس اصول اسلامی شکل می‌دهد».

پیشینه پژوهش

صادقی‌شاهدانی و محسنی (۱۳۹۲) بعد از توضیح الگوی اسلامی -ایرانی پیشرفت، اقتصاد و مالی اسلامی، به تبیین اصول اساسی نظام مالی اسلامی پرداخته‌اند که عبارت‌اند از: تعاون، شفافیت، مسئولیت، ایفای تعهد، انصاف. ایشان در ادامه هنجارهای نظام مالی اسلامی را برشمرده و توضیح می‌دهند. ممنوعیت اکل مال به باطل، ممنوعیت ضرر و ضرار، ممنوعیت ربا، ممنوعیت غرر، ممنوعیت قمار - میسر (بورس‌بازی اعتراض‌آمیز)، شراکت در منافع و مخاطرات، ممنوعیت تراکش‌های حرام، از جمله هنجارهای هستند که به تفصیل تشریح شده‌اند. نویسندگان در ادامه اهداف نظام مالی اسلامی را تشریح می‌کنند که عبارت‌اند از: عدالت اقتصادی، امنیت اقتصادی،

استقلال اقتصادی، گسترش آبادانی، رفاه عمومی، سعادت فردی و اجتماعی. همچنین شاخصه‌های نظام مالی اسلامی کارآمد در سه حوزه ابزارهای مالی، بازارهای مالی، و نهادهای مالی تشریح می‌گردد.

علوی (۱۳۹۲) به روش تحلیل محتوا و مطالعه کتابخانه‌ای، با بررسی آیات و روایات و با مراجعه به قرآن و سنت، اصول و هنجارهای که در منابع اصیل اسلامی ذکر شده و حقوق و تکالیف شرکت کنندگان یک نظام مالی را مشخص می‌سازد را استخراج کرده است. این اصول عبارتند از: ۱. آزادی از ربا، ۲. آزادی از غرر، ۳. نفی قمار و میسر، ۴. آزادی در انجام معامله، ۵. عدم دخالت در سازوکار بازار، ۶. حق انجام معامله با قیمت عادلانه، ۷. حق دسترسی به اطلاعات دقیق و کافی، ۸. معیار تعاون و مسئولیت اجتماعی، ۹. تکریم و مشتری

نیکومرام و فروغ نژاد (۱۳۹۲) به تشریح چارچوب نظام مالی اسلامی، هنجارهای اخلاقی بازارهای مالی اسلامی، بازارهای بین‌المللی اسلامی و ابزارهای مالی اسلامی پرداخته‌اند. اصولی که بیان شده است: آزادی از ربا، آزادی از غرر، آزادی از قمار است. البته در دل مفاهیم معیار شفافیت و معیار نفی ضرر نیز وجود دارد.

عیوضلو و کریمی‌ریزه (۱۳۹۵) با هدف تبیین اصول بانکداری اسلامی با این رویکرد که برای طراحی نظام مالی اسلامی باید به صورت زیربنایی اقدام کرد به نتایج ذیل دست یافته‌اند. هرگاه موارد ذیل عملی شود می‌توان گفت که ساختار اقتصاد و نظام مالی، اسلامی است: اولاً، همه ارکان آن اسلامی باشد. ثانیاً، با یکدیگر سازگار بوده و همدیگر را نفع نکند ثالثاً، بر اساس اصول، معیارها، قوانین و روابط اثباتی اقتصاد اسلامی، راهبردها و سیاست‌های مشخصی را برای کارکرد مناسب نظام مالی و بانکی ارائه دهد. رابعاً راهکارهای مناسبی را برای توسعه و پیشرفت اقتصاد فراهم کند. ضوابط و مشخصه‌های اصلی نظام بانکداری اسلامی مطرح شده، دو معیار بنیادین حق و عدل و معیار قوام است.

معلمی (۱۳۹۵) به بررسی و کشف معیارهای عدالت در فرایندهای مالی با تحلیل مضامین قرآنی به روش تفسیری جامع می‌پردازد. به عقیده پژوهشگر، عدالت یکی از مهم‌ترین اهداف و ارزش‌های نظام اقتصادی اسلام است و نظام مالی بدون این اصل، اسلامی نخواهد بود. نظام مالی هنگامی عادلانه است که در سه سطح مبدأ (امکانات و فرصت‌های اولیه) فرایند (رابطه‌ها و

فرایندهای مالی) و نتیجه (وضعیت نهایی و نتیجه عملکرد نظام مالی) منطبق بر عدالت باشد. ایشان معیارهای عادلانه بودن نظام مالی را بر اساس مفاهیم قرآنی در ۵ مورد شناسایی کرده است. (۱) غیرربوبی بودن قراردادها (۲) زیان نرساندن (۳) انحراف نکردن از مفاد قرارداد (۴) توزیع ریسک (۵) سفته‌بازی نکردن اخلاص گر و قمار گونه.

طباطبایی نژاد و همکاران (۱۳۹۹) به ارائه اصول و ضوابط حاکم بر نهاد مالی اسلامی با استفاده از روش تحقیق کیفی و تکنیک دلفی برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و رسیدن به اتفاق نخبگانی پرداخته‌اند. آنها اصول و ضوابط حاکم بر نهادهای مالی مورد تأیید اسلام را ارائه کرده‌اند که عبارتند از: (۱) حرکت در مسیر تحکیم و صیانت از ارزش‌های دینی و اخلاقی (۲) کمک به تولید و نقش آفرینی در خلق ارزش (۳) درآمدزایی در چهارچوب شریعت که شامل تصرف و تملک اموال با ابزارها و قراردادهای مشروع، پرهیز از صوری‌سازی معاملات، نهی از ربا، حرمت سود بردن بدون پذیرش ریسک و پذیرش ریسک ارزش آفرین می‌شود. (۴) کمک به افزایش رفاه عمومی افراد جامعه (۵) حفظ سلامت اقتصادی جامعه و صیانت از سرمایه انسانی، مادی و اجتماعی (عرضه داخلی) (۶) صیانت از استقلال اقتصادی جامعه اسلامی (عرضه بین‌الملل) (۷) ایجاد هماهنگی بین بخش پولی و واقعی (۸) کمک به ایجاد توازن و تعادل در جامعه که شامل رعایت عدالت اقتصادی، ساختار ویژه حقوق مالکیت، نظام توزیعی ثروت و درآمد، جلوگیری و ممانعت از بروز شکاف طبقاتی، جلوگیری از انباشت بی‌رویه ثروت (ممنوعیت کتز) می‌شود.

مشهدی و غنی کله‌لو (۱۳۹۹) بر اساس سیاست‌نامه خواجه نظام‌الملک که یک اثر تاریخی و اسلامی است و با روش تحلیلی - توصیفی، مفاهیم و اصولی را برای نظام مالی اسلامی برشمرده‌اند که عبارت است از: انصاف در امور مالی، شفافیت مالی، ممنوعیت اکل مال به باطل، ممنوعیت غرر در معاملات، تکیه بر منابع مالی ارضی، عدالت اقتصادی، امنیت اقتصادی، گسترش آبادانی، رفاه عمومی، نظارت و بازرسی مالی. در نتیجه‌گیری این مقاله چنین بیان می‌شود که عدالت اقتصادی و امنیت اقتصادی اصول کلان نظام مالی اسلامی است؛ و نهاد محتسب یکی از نهادهایی است که باید در نظام مالی تعریف شود تا این دو معیار در نظام مالی عملی گردد. همچنین اقطاع، یکی از منابع تأمین مالی حکومت اسلامی است که از ابداعات رسول گرامی اسلام (صلی‌الله‌علیه و آله و سلم) بوده است. آن‌چنان که بیان شده است، نتیجه اصولی مثل شفافیت مالی، انصاف،

ممنوعیت محرّمات مالی، نظارت و بازرسی، مواردی از جمله عدالت، امنیت اقتصادی، گسترش آبادانی و رفاه عمومی جامعه است که همه اینها منجر به بقای نظام مالی و نظام اقتصادی و نظام سیاسی می‌شود.

واحدی منفرد و همکاران (۱۳۹۹) با روش تحلیل مضمون به استخراج معیارهای اخلاقی در بانکداری اسلامی پرداخته‌اند. تحلیل مضمون بر روی مصاحبه‌هایی که از خبرگان گرفته شده، صورت گرفته است. معیارهای اخلاقی بانکداری اسلامی مطرح شده عبارتند از: معیار رعایت مصلحت عمومی جامعه، معیار حفظ ثبات اقتصادی، اصول اخلاقی صداقت، امانت‌داری، وجدان و اعتماد، معیار عدالت، معیار اکرام شخصیت انسان، معیار مسئولیت‌پذیری، معیار پایبندی به تعهدات در چهارچوب شریعت، معیار اخلاق در استفاده از ابزارها برای جذب مشتری، معیار اخلاق در مسئله اطلاعات (اطلاعات نامتقارن)، معیار امهال معسر، معیار تدوین قوانین در چارچوب اخلاق، معیار اخلاق در استفاده از ابزارهای در اختیار (خلق پول)، معیار اخلاق در استفاده از منابع قرض‌الحسنه.

عیوض لو و همکاران (۱۴۰۰) با استفاده از مبانی، اصول و چارچوب کلان نظام پولی اسلامی و با استفاده از روش‌های معتبر فقهی اعم از فقه معاملات و فقه نظام مبتنی بر چارچوب اقتصاد اسلامی، مبانی، اصول و چارچوب نظام پولی اسلام تبیین کرده‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که در نظام پولی اسلامی، اولاً هرآنچه که بتواند وظایف پول را ایفا کند و از نظر مردم (عرف) مورد قبول واقع شود، می‌تواند نقش پول را در نظام اقتصادی ایفا نماید. ولی حکومت اسلامی حسب وظیفه و جایگاهی که دارد، در صورت انحراف مصادیق پول از شروط و موازین شرعی، تأیید و اعتبار خویش را از پول الغا می‌نماید؛ ثانیاً در خصوص ارزش پول، باید گفت که پول یا باید ارزش ذاتی داشته یا ما به‌ازای ارزشمندی در عالم واقع داشته باشد، تا با اصول و مبانی نظام پولی تطابق داشته و بتواند در مقام مبادلات و معاملات مورداستفاده قرار گیرد. مبانی و اصول نظام اقتصادی اسلام عبارت‌اند از: ۱) دو معیار حق و عدل ۲) معیار قوام ۳) چارچوب ثابت شریعت (محیط بر نظام پولی اسلامی). ضوابط و الزامات اختصاصی نظام پولی اسلامی عبارت است از: تناظر بین بخش حقیقی و اسمی، تبعیت نما از اصل، ضرورت توجه به معیار مشروعیت جهت، پایداری و ثبات.

زاهر و حسن (۲۰۰۱) با بررسی مقایسه‌ای جامع از ادبیات نظام مالی اسلامی، ویژگی‌های اساسی مالی و بانکداری اسلامی را مورد بحث قرار می‌دهند. همچنین ابزارهای مالی اسلامی را معرفی و با ابزارهای مالی موجود در غرب مقایسه می‌کنند؛ در مورد مشکلات حقوقی که ممکن است سرمایه‌گذاران این ابزارها با آن مواجه شوند بحث می‌کنند. آنها همچنین یک ارزیابی تجربی اولیه از عملکرد بانکداری مالی اسلامی ارائه کرده؛ و مقررات، چالش‌ها و مشکلات موجود در بازار بانکداری اسلامی را مورد بررسی قرار می‌دهند.

گیت و وورتینگتون (۲۰۰۷) باهدف تشریح مجمل مالی اسلامی، تحلیلی مختصر و کلی از تعریف، منابع، اصول و روش‌های مالی اسلامی ارائه می‌دهد. بعد از تعریف مالی اسلامی، اصول آن شامل ممنوعیت ربا، ممنوعیت غرر، ممنوعیت میسر (قمار و سایر بازی‌های شانسی)، ممنوعیت استفاده یا معامله با کالاهای حرام، تقسیم سود و زیان (شراکت)، پرداخت و جمع‌آوری زکات، تکافل (بیمه اسلامی) تعریف شده است؛ و در پایان روش‌های مالی اسلامی و بانکداری اسلامی تبیین گردیده.

آدبایو و حسن (۲۰۱۳) به توصیف و تشریح اصول نهادهای مالی اسلامی پرداخته‌اند. اصولی که برای تحقیق حاضر از این پژوهش استخراج شده است عبارت‌اند از: معیار تعهد، معیار پایش، معیار ایمان، باور و عقیده (باور به جانشین بودن (خلیفه الهی) انسان)، معیار حرمت ربا و معیار کار (تولید ارزش) است.

تاتیانا و همکاران (۲۰۱۵) اصول مؤسسات مالی اسلامی و ابزارهای که می‌توانند با آن کار کنند را استخراج کرده‌اند. در ابتدا اصول مؤسسات مالی را بیان کرده و سپس به تشریح ابزارهای مالی اسلامی که توسط نهادها مالی استفاده می‌شود، پرداخته است. در نتیجه‌گیری چنین بیان می‌شود که ابزارهای اصلی تأمین مالی مورد استفاده مؤسسات مالی اسلامی دارای ویژگی‌های متمایز هستند که عبارت‌اند از: ۱) هر برآورد ارزش دارایی بر اساس ارزش واقعی آن است. ۲) انتقال مالکیت کالا در معاملات خرید و فروش. ۳) هر قرارداد انفرادی منحصراً در مورد یک نوع خدمات مالی منعقد می‌شود (مثلاً در یک قرارداد ممکن است شرایط فروش و اجاره مانند لیزینگ مالی مشخص نشده باشد). ۴) تعریف واضح قیمت کالا/خدمات (فرمول قیمت) که در قرارداد گنجانده شده است. قیمت نباید به نرخ بهره شناور یا تغییرات احتمالی آتی در برخی شاخص‌های

دیگر بستگی داشته باشد. ۵) تعریف واضح سهم هر یک از شرکا در سود/زیان با در نظر گرفتن سهم در دارایی مشاع یا سهم در سرمایه سهام یا موارد دیگر.

روش پژوهش

پژوهش حاضر بر اساس نوع هدف، کاربردی - توسعه‌ای است و از منظر روش‌شناسی دارای رویکرد کیفی از نوع تحلیل مضمون است. همچنین در راستای انطباق اصول و ضوابط شناسایی شده از روش گونه‌شناسی استفاده شده است. روش تحلیل مضمون، روش بررسی مفاهیم موجود در متون و داده‌ها تحقیق و استخراج مفاهیم مکون از دل آن‌ها است. با این روش علاوه بر مفاهیم آشکار مفاهیم پنهان نیز جمع‌آوری می‌شود. در روش گونه‌شناسی، با شناخت گونه‌ها و دسته‌بندی داده‌های تحقیق ذیل آن‌ها یک شناخت منسجم، منظم و طبقه‌بندی شده از داده‌ها حاصل می‌شود. در این مرحله تمام منابع به‌دقت مطالعه شده و با روش تحلیل مضمون و با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA، شناسه‌گذاری در سطح مضامین پایه انجام گرفته است. مراحل انجام پژوهش در شکل (۱) نشان داده شده است:

شکل ۱. مراحل و گام‌های فرایند تحقیق

در اولین گام تحقیق، تمام کلمات و عبارات معرف معیارهای نظام مالی اسلامی اعم از انگلیسی و فارسی در پایگاه‌های اطلاعاتی منابع علمی جست‌وجو شده و از بین منابع گردآوری

شده نزدیک‌ترین منابع به موضوع این مقاله انتخاب شده‌اند. در جدول زیر این منابع ارائه گردیده است.

جدول ۱. کلید واژه‌ها و منابع

کلیدواژه	تعداد منابع	نمونه منابع
معیارهای نظام مالی اسلامی	۱۴	صادقی شاهدانی و محسنی (۱۳۹۲) دادگر و همکاران (۱۳۹۳) رضوی و عصمت پاشا (ترجمه میرآخور و همکاران) (۱۳۹۹) شعبانی و کجوری نژاد (۱۳۹۰) شفیعی نژاد (۱۳۹۹) عیوض لو و کریمی ریزی (۱۳۹۵) مشهدی و غنی کله لو (۱۳۹۹) موسویان (۱۳۹۹) نیکو مرام و فروغ نژاد (۱۳۹۲) Zaher Tarek S; & Kabir Hassan M. (2001) Alsmadi, Izzat; & Zarour, Mohammad. (2015) Gait, Alsadek H; & Worthington, Andrew C. (2007) Hassan, M Kabir; & Adebayo, R. Ibrahim. (2013) Salman, Asma; & Nawaz, Huma. (2018)
نظام مالی اسلامی	۶	صفا و معصومی نیا (۱۴۰۰) صفا و معصومی نیا (۱۳۹۹) پوررستمی (۱۳۹۹) شفیعی (۱۳۹۱) مقدس بیات (۱۳۹۲) Simion, Dalia; Stanciu, Marieta; & Armășelu, Sabin. (2015).
معیارهای سازمان‌های مالی اسلامی	۱۰	صباغی ندوشن و حائری (۱۳۹۵) صمصامی و محمدی (۱۳۹۸) طباطبایی نژاد و همکاران (۱۳۹۹) عیوض لو و میسمی (۱۳۸۷) گرمسیری و خسروپور (۱۳۹۴) ندری و همکاران (۱۳۹۲)

جدول ۱. کلید واژه ها و منابع

نمونه منابع	تعداد منابع	کلیدواژه
Bakhouché, Abderazak; El Ghak, Teheni; & Alshiab, Mohammad. (2022) Bugan, Mehmet Fatih; Cevik, Emrah Ismail; & Dibooglu, Sel. (2022) Djennas, Mustapha. (2016) Riaz, Umair; Burton, Bruce; & Fearfull, Anne. (2022)		
ابوالحسنی و همکاران (۱۳۹۳) بیات و همکاران (۱۳۹۷) زاعی و سیاح (۱۳۸۸) شیخ‌الاسلامی و همکاران (۱۳۹۷) طالب احمدی (۱۳۸۰) موسویان و تاجمیرریاحی (۱۳۹۷) Tatiana, Nikonova; Igor, Kokh; & Liliya, Safina. (2015).	۷	معیارهای ابزارهای مالی اسلامی
اسدی و مسیبیان (۱۳۹۹) حسینی (۱۳۸۸) داودی و عیسوی (۱۳۸۹) رفیعی (۱۳۸۷) عیوض لو و همکاران (۱۴۰۰) فهرستی (۱۳۸۳) قنبری (۱۳۷۹)	۷	معیارهای نظام اقتصادی اسلامی
عسگری و همکاران (۱۳۹۹) علوی (۱۳۹۲) علیزاده اصل و موسویان (۱۳۹۴) علی نقی لنگری (۱۳۹۰) قهرمانی (۱۳۹۳) نوری (۱۳۷۹) واحدی منفرد و همکاران (۱۳۹۹)	۷	ضوابط نظام مالی اسلامی
عیسوی (۱۳۸۹) معلمی (۱۳۹۵)	۳	نظام مالی عادلانه

جدول ۱. کلید واژه ها و منابع

کلیدواژه	تعداد منابع	نمونه منابع
		وصالی و امیدی (۱۳۹۱)
نظام مالی	۱	کریم‌پور و همکاران (۱۴۰۰)

یافته‌های پژوهش

الگوی نظام مالی

به منظور تعیین الگوی مبنا در گونه‌شناسی، از روش فراترکیب استفاده شد. با روش فراترکیب مدل‌های استخراج شده از تحقیقات، ترکیب شده و مدل نظام مالی منتخب در بخش یافته‌های تحقیق ارائه گردیده است. فراترکیب نوعی مطالعه کیفی است که اطلاعات و یافته‌های استخراج شده از مطالعات کیفی دیگر مرتبط با موضوع و مشابه آن را بررسی می‌کند. سپس با نگرشی سیستماتیک به ترکیب یافته‌های کیفی پژوهش‌های دیگر، به کشف مقوله‌های جدید و اساسی منجر می‌شود. نتایج حاصل از فراترکیب مدل‌ها در جدول شماره (۱) ارائه شده است. با ادغام ساختارهای مالی مطرح شده، ساختار جامع و کاملی در زمینه ساختار نظام مالی ارائه می‌شود که برای گونه‌شناسی از این ساختار استفاده خواهد شد. این ساختار شامل مفاهیم زیر است:

(۱) اهداف نظام مالی: منظور از هدف، آن مفهومی است که نظام مالی به دنبال آن است و عملکرد نظام مالی، آن را نتیجه می‌دهد. خروجی، چشم‌انداز، انگیزه تعابیر مناسبی برای هدف است. هدف، فلسفه وجودی و رسالت هر پدیده را مشخص می‌کند. مثلاً برای نظام مالی، رشد اقتصادی و عدالت هدف است.

جدول ۲. نقاط اشتراک و افتراق الگوهای نظام مالی

بازارهای مالی	منابع و دارایی های مالی	بازیرگران	محصولات مالی		سازمان های مالی		زیرساخت های مالی		اهداف نظام مالی		مؤلفه	نام الگو
			خدمات مالی	قراردادها و ابزارهای مالی	سازمان عملیاتی	سازمان بالادستی	زیرساخت داخلی	زیرساخت محیطی	اهداف اقتصادی	اهداف کلان		
✓												ابراهیمی (۱۳۹۳)
✓												الکساندرو لوردانا (۲۰۱۵)
✓					✓		✓					سیمون و همکاران (۲۰۱۵)
✓			✓	✓	✓		✓					جدریچ (۲۰۰۷)
✓					✓	✓	✓					جدریچ (۲۰۰۷)
				✓	✓		✓		✓			موسویان (۱۳۹۹)
✓				✓	✓	✓		✓				شبان (۱۳۹۹)
✓		✓		✓	✓		✓	✓				فدایی نژاد (۱۳۷۸)
✓	✓				✓	✓						سارخیل و سلیم (بی تا)
✓			✓	✓	✓	✓						سوری و همکاران (۱۳۹۸)

۲) زیرساخت‌های مالی: زیرساخت‌های مالی آن جز از نظام مالی است که مبنای عملکرد سازمان‌های مالی و بالادستی باشد؛ شامل دو نوع زیرساخت‌های محیطی و زیرساخت‌های داخلی است. ۱) زیرساخت محیطی: زیرساخت‌های محیطی شامل مواردی مانند اصول، مبانی، اخلاق، زیرساخت‌های فکری و فرهنگی، احکام فقهی و اخلاقی دین، باورها و عقاید مردم و قانون اساسی می‌شود. ۲) زیرساخت داخلی: زیرساخت‌های داخلی شامل قوانین و مقررات مالی و زیرساخت‌های فنی و فناوری است.

۳) سازمان‌های مالی: سازمان‌ها یا نهادهای مالی آن دسته از اجزای نظام مالی هستند که پردازش (عملکرد) نظام مالی به عنوان یک سیستم توسط این سازمان‌ها انجام می‌گیرد. شامل دو نوع سازمان‌های بالادستی و ناظر و سازمان‌های مالی واسط و پشتیبان می‌شوند. ۱) سازمان‌های بالادستی مالی: عملکرد (پردازش) سازمان‌های بالادستی مالی به عنوان یکی از اجزای اصلی نظام مالی شامل موارد بسیاری از جمله قانون‌گذاری و اصلاح قوانین، نظارت در همه شئون و سطوح، ایجاد هماهنگی، نظم و یکپارچگی در نظام مالی و مانند آن است. موارد آن عبارت‌اند از: مجلس و دولت، شورای عالی بورس، شورای عالی پول و اعتبار، سازمان بورس و اوراق بهادار، بانک مرکزی، بیمه مرکزی و مانند آن. ۲) سازمان‌های عملیاتی مالی: مهم‌ترین عملکرد نظام مالی و اصلی‌ترین کار آن که کار با ابزارها و قراردادهای مالی و ارائه خدمات مالی است، توسط این جزء از نظام مالی انجام می‌گیرد. سازمان‌های مالی در دو نوع تقسیم بندی می‌شوند؛ نهادهای واسط مالی مثل بانک‌ها، بورس‌ها، صندوق‌ها و شرکت‌های سرمایه‌گذاری، شرکت‌های بیمه‌ای و مانند آن؛ و نهادهای پشتیبان مالی مثل نهادهای حمایتگر، نهادهای شفافیت‌زا، نهادهای ارتباط‌دهنده، نهادهای اطلاعاتی و از این قبیل موارد.

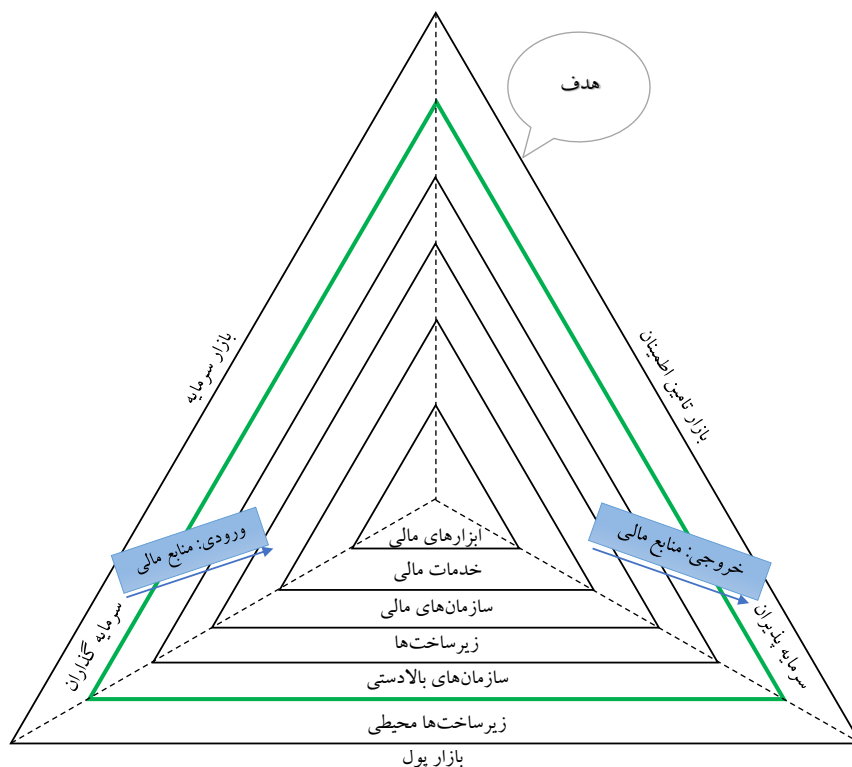
۴) محصولات مالی: جزئی از نظام مالی که سازمان‌های مالی با آن کار می‌کنند؛ مشارکت‌کنندگان مالی از طریق آن در نظام مالی مشارکت می‌کنند؛ و ورودی‌ها و خروجی‌ها که منابع مالی هستند از طریق آن در نظام مالی به گردش در می‌آیند، را محصولات مالی می‌گویند. شامل دو نوع محصول می‌شود. ۱) ابزارها، عقود و قراردادهای مالی که سازمان‌های مالی با آن کار می‌کنند؛ و ۲) خدمات مالی که سازمان‌های مالی ارائه می‌دهند.

۵) بازیگران یا مشارکت‌کنندگان مالی: تمام افرادی که به نحوی در نظام مالی نقشی داشته و به فعالیت مالی مشغول‌اند، جزء این دسته هستند. مهم‌ترین مصادیق آن سرمایه‌گذاران و سرمایه‌پذیران است. کارمندان سازمان‌های مالی نیز مشمول این دسته می‌باشند.

۶) منابع مالی: پول، سرمایه و هر محصولی که در نظام مالی مبادله می‌شود را منابع یا دارایی‌های مالی می‌گویند. سرمایه‌گذاران منابع مالی خود را وارد نظام مالی کرده و سرمایه‌پذیران آن را دریافت می‌کنند و در عوض، عایدات مالی را به نظام مالی و سرمایه‌گذاران برمی‌گردانند.

۷) بازارهای مالی: با اینکه بازارهای مالی یک مفهوم انتزاعی و غیر قابل شهود و صرفاً یک دسته‌بندی روی ابزارهای و نهادهای مالی است، ولی با توجه به اینکه در تحقیقات گذشته بیان شده، در اینجا نیز آورده شده است. بازارهای مالی شامل بازار پول، بازار سرمایه، بازار تأمین اطمینان می‌شود. البته دسته‌بندی‌های دیگری نیز برای بازارهای مالی وجود دارد، مانند بازار اولیه و ثانویه و مانند آن.

شکل (۲) ساختار نمایشی الگوی منتخب نظام مالی را نشان می‌دهد. این ساختار نمایشی، نشادهنده هر می است که از بالا به آن نگاه شده، هر سطح از این هرم یک جزء از اجزای نظام مالی را نشان می‌دهد. هر وجه از هرم یک بازار از سه نوع بازار مالی را نشان می‌دهد. سطح ابتدایی این هرم در بردارنده سرمایه‌گذاران و سرمایه‌پذیران است.

نتایج نهایی تحقیق

از مطالعه و تحلیل مضمون منابع جمع‌آوری‌شده و مذاقه روی متن و مفاهیم این منابع، مضامین زیر استخراج گردیده است. تعداد ۴۷ معیار برای شناخت نظام مالی اسلامی استخراج شده که این ضوابط به طور مستقیم یا به طور ضمنی و مفهومی در منابع بیان شده‌اند. در جدول شماره (۳) برخی از ضوابط معرف نظام مالی اسلامی تشریح شده است. در ستون اول این جدول، ضوابط و فراوانی آن و در ستون دوم، مفاهیمی بیان شده که معرف و تشریح‌کننده ضوابط است. این مفاهیم اغلب خلاصه‌ای از متون مطالعه شده است که سعی شده به صورت بسیار مختصر بیان گردد. شامل تعریف ضوابط، موارد و مصادیقی که این ضوابط شامل آنها است، اثرات این ضوابط بر کل جامعه، ارتباطاتی که بین ضوابط برقرار است و مانند آن می‌شود. ستون آخر منابعی است که این ضوابط از آن منابع استخراج شده است.

جدول ۳. برخی از ضوابط معرف نظام مالی اسلامی (مضامین پایه) مستخرج از منابع مورد مطالعه

مضامین پایه (معیار و ضوابط)	مفاهیم معرف	منبع
پایبندی به احکام (۴)	فهم حکمت احکام، قبول کردن و عمل به آن را ساده تر می کند. احکام شرعی مبتنی بر مصالح و مفاسد بشری است. اطاعت از قانون سبب ثبات و توسعه جامعه است.	صفا و معصومی نیا (۱۳۹۹) مشهدی و غنی کله لو (۱۳۹۹) عیوض لو و میسمی (۱۳۸۷) باخوچه و دیگران (۲۰۲۲)
حرمت غرر (۵۳)	ممنوعیت غرر یکی از تفاوت های مهم مالی اسلامی و غیراسلامی. حکم غرر، یک حکم ارشادی به فساد و بطلان معامله غرری است. خطر عدم اطلاع از خصوصیات و شرایط معامله، خطر عدم اطلاع از ارزش عوضین، خطر عدم قدرت بر تسلیم عوضین، خطر عدم وجود یکی از عوضین. منشأ خطر خدعه، نیرنگ و غفلت یا جهالت یکی یا هر دو طرفین باشد. غرر نقطه مقابل شفافیت و تقارن اطلاعاتی است و شفافیت مالی مانع غرر است. همچنین، ممنوعیت غرر در جهت بیشتر شدن شفافیت مالی مؤثر است. مقصود اسلام از وضع قاعده نفی غرر مدیریت ریسک است.	راعی و سیاح (۱۳۸۸)، گیت و ورسینگتون (۲۰۰۷)، علیزاده اصل و موسویان (۱۳۹۴)، عیوض لو (۱۳۸۷) مشهدی و غنی کله لو (۱۳۹۹)، صادقی شاهدانی و محسنی (۱۳۹۲) موسویان (۱۳۹۹)، طالب احمدی (۱۳۸۰)، علوی (۱۳۹۲)، نیکومرام و فروغ نژاد (۱۳۹۲)، صفا و معصومی نیا (۱۳۹۹)، گرمسیری و خسروپور (۱۳۹۴)، بوگان و دیگران (۲۰۲۲) سلمان و نواز (۲۰۱۸)، تاتیانا و دیگران (۲۰۱۵)
حرمت اسراف، اتراف و تبذیر (۱۰)	حرمت اسراف، اتراف و تبذیر از طریق آیات و روایات بسیاری اثبات می شود. کارایی پایین منابع مالی نشان دهنده اسراف منابع مالی است. هماهنگی بین منافع پس اندازکنندگان و سرمایه گذاران سبب کارایی و جلوگیری از اسراف است.	قنبری (۱۳۷۹) عیوض لو (۱۳۸۷) علوی (۱۳۹۲) طباطبایی نژاد و دیگران (۱۳۹۹) عیوض لو و میسمی (۱۳۸۷)
تعاون (۸)	تعاون یکی از بنیان های جامعه اسلامی در همه ابعاد است. تعاون در رفع مفاسد و محرّمات مالی مثل کتز، اتراف و تبذیر و... . تعاون در امور خیر مثل ریشه کنی فقر از جامعه و... . اخوت اسلامی بر تحقق تعاون در	گیت و ورسینگتون (۲۰۰۷) علوی (۱۳۹۲) صادقی شاهدانی و محسنی (۱۳۹۲)

جدول ۳. برخی از ضوابط معرف نظام مالی اسلامی (مضامین پایه) مستخرج از منابع مورد مطالعه

مضامین پایه (معیار و ضوابط)	مفاهیم معرف	منبع
	جامعه مؤثر است. حاکمیت ضوابط اخلاقی مثل احسان به فقرا باعث گسترش تعاون می‌شود.	
کار (تولید ارزش) (۱۷)	اسلام تمایل دارد که سود خالص ناشی از ارزش حقیقی باشد نه مصنوعی. شریعت دنبال تولید و اشتغال است. اشتغال باید مفید باشد. هرگونه کسب درآمد بدون خلق ارزش به نوعی در ردیف قمار و ربا است. توجه به این معیار با کسب درآمد حلال و طیب همراه است. توجه به معیار تولید با پرهیز از مال‌اندوزی و حرص و طمع همراه است. نهاد مالی باید کمک‌کننده تولید و زمینه‌ساز خلق ارزش باشد. افزایش ثروت در سایه افزایش تولید مدنظر اسلام است.	شفیعی‌نژاد (۱۳۹۹) صفا و معصومی نیا (۱۴۰۰) صمصامی و محمدی (۱۳۹۸) قنبری (۱۳۷۹) طباطبایی‌نژاد و دیگران (۱۳۹۹) صفا و معصومی نیا (۱۳۹۹) آدابیو و حسن (۲۰۱۳) سلمان و نواز (۲۰۱۸)
تأمین مالی حکومت اسلامی (۳)	در نظام مالی اسلامی و در طراحی ابزارهای مالی باید به این معیار توجه کرد. باید از طریق خمس، زکات، مالیات و... نظام اسلامی تأمین مالی می‌شود.	فهرستی (۱۳۸۳) صادقی شاهدانی و محسنی (۱۳۹۲) مشهدی و غنی کله‌لو (۱۳۹۹)
حمایت از بخش واقعی اقتصاد (۱۷)	نهاد مالی اسلامی باید حامی بخش واقعی اقتصاد باشد. انحراف از بخش واقعی اقتصاد با اهداف و مبانی اسلامی در تضاد است. فلسفه وجودی بازارهای مالی (نظام مالی) کمک به بخش واقعی است. نقش ابزاری پول و حرمت ربا سبب اتصال بین بخش پولی و واقعی می‌شود. فشار تورمی با جلو نبودن بخش پولی از بخش واقعی، مهار می‌شود.	شفیعی‌نژاد (۱۳۹۹) عیوض‌لو و کریمی‌ریزی (۱۳۹۵) عیوض‌لو و دیگران (۱۴۰۰) دادگر و دیگران (۱۳۹۳) گیت و ورسینگتون (۲۰۰۷) صفا و معصومی نیا (۱۳۹۹) داودی و عیسوی (۱۳۸۹) عیوض‌لو و میسمی (۱۳۸۷) زاهر و حسن (۲۰۰۱) صمصامی و محمدی (۱۳۹۸)

جدول ۳. برخی از ضوابط معرف نظام مالی اسلامی (مضامین پایه) مستخرج از منابع مورد مطالعه

مضامین پایه (معیار و ضوابط)	مفاهیم معرف	منبع
		جناس (۲۰۱۶)
آبادانی (۱۰)	همه فعالیت‌های اقتصادی باید در جهت آبادانی باشد. منطقه‌ای که آبادانی ندارد بدترین منطقه است. خداوند انسان را به گسترش آبادانی فراخوانده است. منابع مالی و اموال وسیله‌ای است برای قوام و آبادانی. اجرای طرح‌های عمرانی، آموزشی و بهداشتی و... از مصادیق آبادانی.	صادقی شاهدانی و محسنی (۱۳۹۲) مشهدی و غنی کله لو (۱۳۹۹) عیوض لو (۱۳۸۷) عیوض لو و دیگران (۱۴۰۰)

در جدول شماره (۴) که پیوند بین مضامین پایه، مضامین سازمان‌دهنده و مضامین فراگیر را نشان می‌دهد، مضامین فراگیر همان گونه‌های است که در الگوی نظام مالی آورده شده؛ و مضامین پایه همان معیار و ضوابطی است که از منابع استخراج گردیده که در بخش قبل جدول معرف آن آورده شد. ابتدا با توجه به فحوای ضوابط، هر مضمون پایه به یک مضمون فراگیر اختصاص داده شده است؛ و سپس مضامین پایه‌ی هر مضمون فراگیر تقسیم بندی شده و مضامین سازمان‌دهنده ایجاد گردیده است.

جدول ۴: گونه‌شناسی ضوابط استخراج شده (مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر)

مضامین پایه (معیار و ضوابط معرف نظام مالی اسلامی)	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر (گونه‌ها)
معیار استقلال مالی و اقتصادی معیار امنیت و ثبات مالی اقتصادی معیار رشد اقتصادی	خروجی (اهداف اقتصادی و مالی)	اهداف نظام مالی
معیار آبادانی معیار رفاه عمومی معیار عدالت معیار سعادت	پیامدی (اهداف کلان جامعه)	
معیار ایمان، باور و عقیده	زیرساخت‌های محیطی	

جدول ۴: گونه‌شناسی ضوابط استخراج شده (مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر)

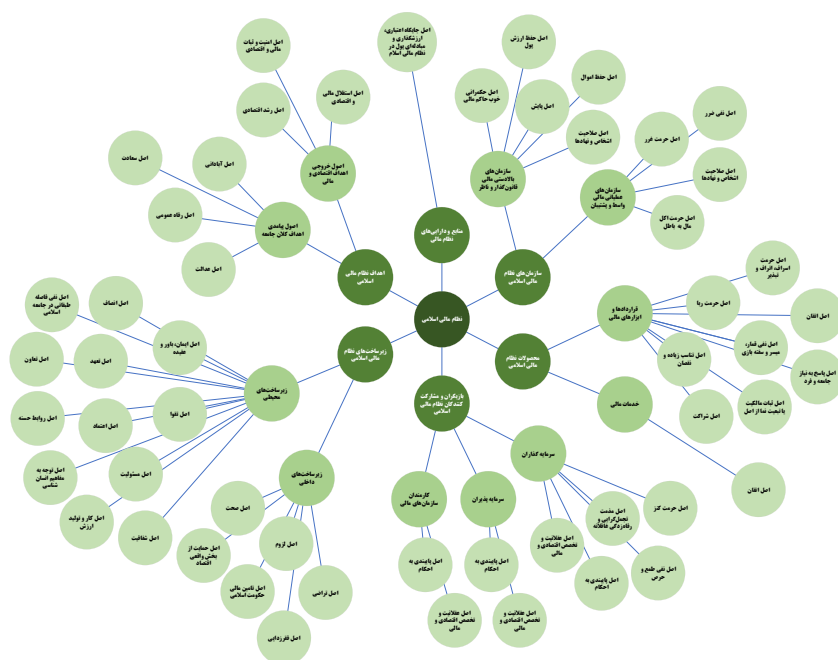
مضامین پایه (معیار و ضوابط معرف نظام مالی اسلامی)	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر (گونه‌ها)
معیار تقوا معیار انصاف معیار روابط حسنه معیار توجه به مفاهیم انسان‌شناسی معیار کار (تولید ارزش) معیار تعهد معیار اعتماد معیار تعاون معیار مسئولیت معیار شفافیت معیار نفی فاصله طبقاتی در جامعه اسلامی		
معیار صحت معیار لزوم معیار تأمین مالی حکومت اسلامی معیار تراضی معیار فقرزدایی معیار حمایت از بخش واقعی اقتصاد	زیرساخت‌های داخلی	
معیار حاکمیت متعالی (حاکم مالی) معیار پایش معیار حفظ ارزش پول معیار حفظ اموال معیار صلاحیت اشخاص و نهادها	سازمان‌های بالادستی مالی (قانون‌گذار و ناظر)	سازمان‌های مالی
معیار حرمت غرر معیار حرمت اکل مال به باطل معیار صلاحیت اشخاص و نهادها معیار نفی ضرر	سازمان‌های عملیاتی مالی (واسط و پشتیبان)	
معیار حرمت ربا معیار حرمت اسراف، اتراف و تبذیر معیار نفی قمار، میسر و سفته‌بازی معیار تناسب زیاده و نقصان	ابزارهای مالی	محصولات مالی

جدول ۴: گونه‌شناسی ضوابط استخراج شده (مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر)

مضامین پایه (معیار و ضوابط معرف نظام مالی اسلامی)	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر (گونه‌ها)
معیار ثبات مالکیت (تبعیت نما از اصل) معیار شراکت معیار اتقان معیار پاسخ به نیاز جامعه و فرد		
معیار اتقان	خدمات مالی	
معیار حرمت کنز معیار نفی طمع و حرص معیار مذمت تجمل‌گرایی (رفاه‌زدگی غافلانه) معیار عقلانیت و تخصص اقتصادی (مالی) معیار پایبندی به احکام	سرمایه‌گذاران	بازیگران و مشارکت‌کنندگان
معیار عقلانیت و تخصص اقتصادی (مالی) معیار پایبندی به احکام	سرمایه‌پذیران	
معیار عقلانیت و تخصص اقتصادی (مالی) معیار پایبندی به احکام	کارمندان سازمان‌های مالی و بالادستی	
معیار جایگاه (اعتباری، ارزش‌گذاری و مبادله‌ای) پول در نظام مالی		منابع و دارایی‌های مالی

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

مهم‌ترین نتیجه این تحقیق شناسایی جامع ضوابط معرف نظام مالی اسلامی و گونه‌شناسی آن بر اساس الگوی نظام مالی است که در ادامه نمای ظاهری آن نمایش داده می‌شود. در شکل شماره (۳) مرکزیت شبکه مضامین، نظام مالی اسلامی قرار دارد. لایه‌ی بعدی آن که مضامین فراگیر می‌باشد شامل اهداف نظام مالی اسلامی، زیرساخت‌های نظام مالی اسلامی، سازمان‌های نظام مالی اسلامی، محصولات نظام مالی اسلامی، مشارکت‌کنندگان و منابع نظام مالی اسلامی می‌باشد. لایه‌ی بعدی که دسته‌بندی صورت گرفته روی ضوابط معرف نظام مالی اسلامی است، که همان مضامین سازمان‌دهنده هستند؛ و لایه آخر همان مضامین پایه یا ضوابطی است که هر کدام به نحوی نظام مالی مورد تأیید اسلام را معرفی می‌کنند.

شکل ۳. شبکه مضامین ضوابط و اصول نظام مالی اسلامی

اهداف نظام مالی اسلامی: نظام مالی اسلامی هفت هدف را دنبال می‌کند که سه هدف آن اهداف اقتصادی و چهار هدف بعدی، اهداف کلان است. اهداف اقتصادی ناظر به اقتصاد جامعه بوده که در حکم خروجی نظام مالی است؛ و اهداف کلان نظام مالی اسلامی ناظر به کلان جامعه بوده و اثرات نظام مالی را بر کل جامعه نشان می‌دهد.

زیرساخت‌های نظام مالی اسلامی: زیرساخت‌های نظام مالی اسلامی شامل ۱۸ معیار است که ۱۲ معیار آن زیرساخت‌های محیطی و ۶ معیار آن زیرساخت‌های داخلی است. زیرساخت‌های محیطی، بنیان‌ها و ضوابطی هستند که محیط نظام مالی که همان جامعه اسلامی است، آن‌ها را برای نظام مالی تعیین می‌کند. این ضوابط غالباً ریشه در فرهنگ، احکام و قوانین اصلی حکومت دارد و

تمام اجزای نظام مالی را در بر می‌گیرد. اما، زیرساخت‌های داخلی در داخل نظام مالی است و بنیانی برای طراحی ابزارها، طراحی سازمان‌ها و روابط آن‌ها است. به‌طور کلی زیرساخت‌ها مبانی نظام مالی بوده و تمام شئون و سطوح نظام مالی اسلامی را تبیین می‌کند.

سازمان‌های نظام مالی اسلامی: برای سازمان‌های مالی به‌عنوان یکی از اجزای نظام مالی اسلامی هشت معیار استخراج شده است که چهار معیار آن متعلق به سازمان‌های بالادستی مالی و سه معیار متعلق به سازمان‌های عملیاتی مالی (واسط و پشتیبان) و یک معیار متعلق به هر دو نوع سازمان‌های مالی است.

محصولات مالی نظام مالی اسلامی: معیارها و ضوابط مرتبط با محصولات نظام مالی اسلامی شامل هشت معیار یا ضابطه است که هفت معیار آن مرتبط با ابزارهای مالی و یک معیار آن بین ابزارهای مالی و خدمات مالی مشترک است. محصولات مالی که شامل ابزارها، عقود، قراردادها و خدمات مالی نظام مالی می‌شود، توسط سازمان‌های مالی به مشارکت کنندگان و جامعه ارائه شده و تأثیرگذاری نظام مالی بر جامعه از طریق این محصولات انجام می‌گیرد.

بازیگران و مشارکت کنندگان نظام مالی اسلامی: پنج معیار از ضوابط استخراج شده مرتبط است با بازیگران و مشارکت کنندگان نظام مالی که شامل سرمایه‌گذاران، سرمایه‌پذیران، کارمندان سازمان‌های مالی و تمام افرادی می‌شوند که به نحوی در نظام مالی ایفای نقش می‌کنند. سرمایه‌گذاران به‌عنوان یکی از عنصرهای مهم نظام مالی، پنج معیار را به خود اختصاص داده که البته دو معیار پابندی به احکام و عقلانیت و تخصص مالی و اقتصادی از این پنج معیار با سرمایه‌پذیران و کارمندان سازمان‌های مالی نیز ارتباط دارد.

منابع و دارایی‌های نظام مالی اسلامی: منابع نظام مالی اسلامی به‌عنوان یکی از اجزای نظام مالی اسلامی تنها یک معیار از ضوابط استخراج شده را به خود اختصاص داده است. این مطلب نشان‌دهنده کم‌توجهی به این مفهوم مهم در طراحی نظام مالی اسلامی است.

نقطه تمایز این پژوهش با سایر پژوهش‌های انجام شده در حوزه نظام مالی اسلامی، زاویه نگاه به مبحث طراحی و پیاده‌سازی نظام مالی اسلامی است. این تحقیق با بهره‌گیری از رویکرد نظام ساز، با تمرکز بر الگوی محتوایی نظام‌سازی و با استفاده از نظرات محققین و اندیشمندان حوزه مالی اسلامی در صدد ارائه یک الگوی محتوایی اسلامی است. تفاوت دیگر این تحقیق و تمام

تحقیقات گذشته، جامعیت ضوابط نظام مالی است. تفاوت مهم بعدی بین این تحقیق و تحقیقات گذشته گونه‌شناسی ضوابط نظام مالی اسلامی است. در هیچ یک از تحقیقات گذشته به روشی نظام‌مند و متناسب با نظام مالی و اجزای آن به طبقه‌بندی ضوابط پرداخته نشده است.

محدودیت و پیشنهادها

محدودیت‌های تحقیق

باتوجه به فرایند پژوهش و دقتی که در معانی و مفاهیم معیارهای نظام مالی اسلامی به کار گرفته شد و دقت در تطابق این معیارها با مضامین سازمان‌دهنده و فراگیر، سعی شد بین معیارها و مضامین پایه و فراگیر بیشترین هم‌جنسی و مطابقت مفهوم و محتوا وجود داشته و از تکرار معیارها در بیش از یک مضمون جلوگیری شود؛ از این رو امکان دسته‌بندی بیش از این در بین معیارها یک مضمون سازمان‌دهنده وجود ندارد.

پیشنهادهای مطالعاتی

- باتوجه به یافته‌ها و محدودیت‌های تحقیق، پیشنهادهای مطالعاتی زیر پیشنهاد می‌شود:
- ۱- مهم‌ترین کاستی، در زمینه معیارها و ضوابط مربوط به منابع و دارایی‌های مالی است. تنها یک معیار برای این جزء از اجزای نظام مالی استخراج شده است که به نظر می‌رسد بیشتر از این باشد. باید تحقیقاتی پیرامون معیارها و ضوابط منابع مالی انجام گیرد و این کاستی جبران شود.
 - ۲- کمبود بعدی، معیارها و ضوابط مربوط به سرمایه‌پذیران است. سرمایه‌پذیران در نظام مالی باید دارای چه ویژگی‌های منحصر به فردی باشند؟ برای پاسخ به این سؤال باید تحقیقی صورت گیرد.
 - ۳- مسئله دیگر، کمبود معیارها و ضوابط مربوط به خدمات مالی است. خدمات مالی که توسط سازمان‌های مالی به مشارکت‌کنندگان ارائه می‌شود دارای چه ضوابطی است؟ باید تحقیقی برای استخراج ضوابط اسلامی ارائه خدمات در سازمان‌ها و مخصوصاً سازمان‌های مالی صورت گیرد.

پیشنادهای کاربردی

با توجه به نتایج این تحقیق، پیشنهاد می‌شود:

- ۱- نظام مالی رایج کشور ایران در حال حاضر، خلأهایی در زمینه شفافیت، اطلاعات و ارتباط بین سازمان‌ها و... دارد. پیشنهاد می‌شود، یک سازمان شفافیت‌زا و یک سازمان اطلاعاتی و ارتباط‌دهنده در نظام مالی طراحی شود.
- ۲- با توجه به معیار صلاحیت اشخاص و نهادها، در انتخاب مدیران سازمان‌ها و کارمندان آن باید صلاحیت افراد بررسی شده و افراد شایسته در نظام مالی مسئولیت بگیرند. برای شایستگی افراد باید یک سند پایش شایستگی، طراحی شده و البته اجرا شود.
- ۳- پیشنهاد می‌شود در طراحی تمام اجزای نظام مالی و کلان آن به اصول ناظر به اهداف، اصول ناظر به زیرساخت‌های نظام مالی توجه کرده و برای بسیاری از اصول مثل مذمت تجمل‌گرایی، پابندی به احکام، تقوا و... فرهنگ‌سازی صورت بگیرد.

فهرست منابع

- حسینی نژاد، سید سجاد. (۱۴۰۲). گونه‌شناسی اصول و ضوابط نظام مالی اسلامی با توجه به تحقیقات انجام شده بر اساس اجزای نظام مالی. به راهنمایی: دکتر محمد سلگی، دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام، کارشناسی ارشد مدیریت مالی
- ابراهیمی، سجاد. (۱۳۹۳). اثر ساختار نظام مالی بر رشد اقتصادی. پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار)، ۱۴(۱)، ۱۱۷-۱۳۴.
- ابوالحسنی هستیانی، اصغر؛ اثنی‌عشری، ابوالقاسم؛ و حسینی مقدم، رفیع. (۱۳۹۳). ارائه یک الگوی تأمین مالی اسلامی بنگاه‌ها در ایران با رویکرد نهادگرایی. پژوهش‌های مالی اسلامی، ۴(۲)، ۴۳-۵۶.
- اسدی، غلامرضا؛ و مسیبیان، زهرا. (۱۳۹۹). بررسی قاعده عدل و انصاف از دیدگاه فقه اسلامی. پژوهش و مطالعات اسلامی، ۱۵(۲)، ۹۹-۱۰۵.
- بیات، میثم؛ طالبی، محمد؛ و قدوسی، حامد. (۱۳۹۷). بررسی علل عدم‌پذیرش و نشر نوآوری در ابزارهای مالی اسلامی در بازار سرمایه ایران. تحقیقات مالی اسلامی، ۱۴(۷)، ۲۷۷-۳۰۸.
- پوررستمی، ناهید. (۱۳۹۹). نظام مالی. دانشنامه اقتصاد، ۳(۱)، ۱-۵.
- حسینی، سید رضا. (۱۳۸۸). تحلیل کنز از دیدگاه فقه و اقتصاد. نشریه معرفت اقتصاد اسلامی، ۱ (1).
- دادگر، یداله؛ فرزین‌وش، اسدالله؛ و محمدنژاد، نیما. (۱۳۹۳). تحلیل امکان‌سنجی مقاومت مالیة اسلامی در بحران‌های مالی. مدل‌سازی اقتصادی، ۲۵(۸)، ۱-۱۶.
- داودی، پرویز؛ و عیسوی، محمود. (۱۳۸۹). بحران‌های اقتصادی و راه‌حل اقتصاد اسلامی. اقتصاد و الگوسازی، ۱(۱)، ۱۰۷-۱۳۰.
- راعی، رضا؛ و سیاح، سجاد. (۱۳۸۸). توجیه‌های اخلاقی در اسلام در طراحی ابزارهای مالی. اخلاق در علوم و فناوری، ۱۲-۱۳(۴)، ۱۲۱-۱۲۴.
- رضوی، سیدعون‌رضا؛ و عصمت‌پاشا، عبیدالله. (۱۳۹۹). مالیه عمومی و بازارهای سرمایه اسلامی: نظریه و کاربردها. (عباس میرآخور، محمد نصر اصفهانی، و مهدی قائمی اصل، مترجمان). نور علم.
- رفیعی، محمدتقی. (۱۳۸۷). مطالعه تطبیقی غرر در معامله در حقوق اسلام و ایران و کنوانسیون بیع بین‌المللی. مؤسسه فرهنگی و اطلاع‌رسانی تبیان.
- رنجبری، بهراد؛ و مشرفی، رسام (مترجمان). (۱۳۸۰). تفکر سیستمی و سیستم‌های متفکر. تدبیر، (130).
- سوری، امیررضا؛ رهنمون‌پیروج، طیبه؛ ادبی، باقر؛ و محرمی، مهدی. (۱۳۹۸). دانشنامه ابزارها و نهادهای مالی: (با تأکید بر مدل‌های عملیاتی) ۴۰۰ ابزار مالی. بازرگانی.
- شبابی، محمد. (۱۳۹۹). بازارها و نهادهای مالی. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

- شعبانی، احمد؛ و کجوری نژاد، عبدالمجید. (۱۳۹۰). تبیین ساختار و مبانی مهندسی مالی اسلامی. تحقیقات مالی اسلامی، (۱)، ۵-۲۴.
- شفیعی، علی. (۱۳۹۱). بررسی تأثیر توسعه نظام تأمین مالی با تأکید بر نظام تأمین مالی اسلامی بر افزایش اشتغال. کنگره پیش‌گامان پیشرفت.
- شفیعی نژاد، عباس. (۱۳۹۹). درآمدی بر طراحی نظام پولی و بانکی با رویکرد اسلامی. مرکز فقهی ائمه اطهار (ع).
- شیخ‌الاسلامی، محمدعلی؛ قبولی درافشان، سید محمدتقی؛ و فخلعی، محمدتقی. (۱۳۹۷). بررسی فقهی حکم درآمدهای ناشی از رانت با استناد به آیه تجارت. آموزه‌های فقه مدنی، (۱۸)، ۳-۲۵.
- صادقی شاهدانی، مهدی؛ و محسنی، حسین. (۱۳۹۲). بایسته‌های نظام مالی اسلامی در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت. مطالعات اقتصاد اسلامی، (۵)، ۷-۳۸.
- صباغی ندوشن، مریم؛ و حائری، محمدحسن. (۱۳۹۵). تأملی در قاعده‌انگاری بطلان معاملات سفیهانه با تأکید بر آیه ممنوعیت اکل مال به باطل. پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی، (۴۴)، ۱۲-۵۷-۷۸.
- صفا، احمدرضا؛ و معصومی نیا، علی. (۱۴۰۰). امکان اسلامی‌سازی نظام مالی رایج. روش‌شناسی علوم انسانی، (۱۰۶)، ۲۷-۱۳-۲۹.
- صفا، احمدرضا؛ و معصومی نیا، غلامعلی. (۱۳۹۹). آسیب‌شناسی مهندسی مالی اسلامی رایج در راستای طراحی نظام مالی اسلامی. دوفصلنامه جستارهای اقتصادی، (۳۳)، ۱۷-۲۴۳-۲۷۰.
- صمصامی، حسین؛ و محمدی، علیرضا. (۱۳۹۸). بانک مرکزی در اقتصاد متعارف و اقتصاد اسلامی و ارائه راهکارهای ارتقای عملکرد بانک مرکزی در اقتصاد ایران. معرفت اقتصاد اسلامی، (۲۰)، ۶۷-۸۶.
- طالب احمدی، حبیب. (۱۳۸۰). تأثیر غرر در معاملات. علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، (۱۷)، ۳۳-۴۳-۵۵.
- طباطبایی نژاد، سید صادق؛ معصومی نیا، غلامعلی؛ و ثابت، سید عبدالحمید. (۱۳۹۹). اصول و ضوابط حاکم بر نهاد مالی اسلامی. تحقیقات مالی اسلامی، (۱۰)، ۱۹-۲۳۵-۲۶۷.
- عابدی جعفری، حسن؛ تسلیمی، محمد سعید؛ فقیهی، ابوالحسن؛ و شیخزاده، محمد. (۱۳۹۰). تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی. اندیشه مدیریت راهبردی، سال پنجم (۲)، ۱۵۱-۰.
- عسگری، محمدمهدی؛ عیوض لو، حسین؛ شاهدانی، مهدی صادقی؛ و بررودی، سید مهدی موسوی. (۱۳۹۹). واکاوی فلسفه حرمت ربا با تأکید بر انتقال ظالمانه ریسک. نشریه مطالعات اقتصاد اسلامی، (۱)، ۱۳-۱۵۱.
- علوی، سید طالب. (۱۳۹۲). اصول اخلاقی حاکم بر مهندسی نظام مالی اسلامی. اخلاق و حیاتی، (۲)، ۳-۱۵۱-۱۹۴.

علیزاده اصل، محمد؛ و موسویان، سید عباس. (۱۳۹۴). بررسی ضابطه غرر در معاملات جدید. نشریه تحقیقات مالی اسلامی، ۵، (۹).

علی‌نقی لنگری، محمدامین. (۱۳۹۰). تحلیل فقهی اقتصادی بورس‌بازی. تحقیقات مالی اسلامی، سال اول (۱)، ۵۷-۰.

عیسوی، محمود. (۱۳۸۹). ساخت مالی متوازن ساختی مناسب برای نظام مالی کشور. نشریه معرفت اقتصاد اسلامی، ۱.

عیوض لو، حسین. (۱۳۸۷). اصول و مبانی نظام پولی در اقتصاد اسلامی. اقتصاد اسلامی، ۲۹(۸)، ۳۵-۶۲. عیوض لو، حسین؛ و کریمی ریزی، مجید. (۱۳۹۵). اصول و راهبردهای بانکداری اسلامی در چارچوب نظام اقتصادی اسلامی. در گردهمایی بین‌المللی بانکداری و تأمین مالی اسلامی.

عیوض لو، حسین؛ و میسمی، حسین. (۱۳۸۷). بررسی نظری ثبات و کارایی بانکداری اسلامی در مقایسه با بانکداری متعارف. اقتصاد اسلامی، ۳۱(۸)، ۱۶۱-۱۹۰.

عیوض لو، حسین؛ نوری، جواد؛ و رضایی صدرآبادی، محسن. (۱۴۰۰). تحلیل فقهی - اقتصادی مبانی، اصول و چارچوب کلان نظام پولی اقتصاد اسلامی. تحقیقات مالی اسلامی، ۲۰(۱۰)، ۴۴۵-۴۹۳.

فدایی‌نژاد، محمد اسماعیل. (۱۳۷۸). شناخت ابعاد نظام مالی در انگلستان. تحقیقات مالی، ۴، (۱۴). فهرستی، زهرا. (۱۳۸۳). گامی عملی در تکوین اقتصاد اسلامی. پژوهش‌نامه متین، ۶(۲۳-۲۴)، ۱۸۱-۲۰۵.

قنبری، اکبر. (۱۳۷۹). مبانی ارزشی نظام اقتصاد اسلامی. نقد و نظر، سال ششم (۱-۲)، ۳۳۲-۳۳۳. قهرمانی، معصومه. (۱۳۹۳). شفافیت اقتصادی و نظام مالیاتی. در اولین همایش ملی الکترونیکی دستاوردهای نوین در علوم مدیریت و حسابداری.

کریم‌پور، سید عیسی؛ عزیزخانی، اقباله؛ و عابدینی، صمد. (۱۴۰۰). مطالعه نقش کیفیت حاکمیت متعالی در رفاه عمومی (مورد مطالعه: کشورهای عضو سازمان همکاری اسلامی و سازمان همکاری اقتصادی و توسعه). مطالعات جامعه‌شناسی، ۵۱(۱۴)، ۲۷-۴۷.

گرمسیری، محسن؛ و خسرو پور، سهیلا. (۱۳۹۴). بانکداری اسلامی در مقایسه با بانکداری متعارف. در همایش بانکداری اسلامی.

مشهدی، علی؛ و غنی کله لو، ژاله. (۱۳۹۹). ده فرمان مالی اسلامی؛ تأملی بر برخی قواعد و اصول نظام مالی اسلامی بر اساس سیاست‌نامه نظام‌الملک. ادبیات و پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، سال ۲، ۲۹۲-۳۲۱.

معلمی، سید مهدی. (۱۳۹۵). معیارهای عدالت در فرایندهای مالی بر اساس آموزه‌های قرآن کریم. پژوهش‌نامه معارف قرآنی، سال هفتم، ۷۵-۵۵.

- مقدس بیات، مریم. (۱۳۹۲). ثبات اقتصادی و توسعه پایدار در نظام مالی اسلامی. در کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت.
- موسویان، سید عباس. (۱۳۹۹). بازار سرمایه اسلامی (۱). پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- موسویان، سید عباس؛ و تاجمیریاحی، حامد. (۱۳۹۷). روش تحقیق جامع طراحی ابزارهای مالی اسلامی (مختار). *اقتصاد اسلامی*، ۱۸ (۶۹)، ۵۱-۱۷.
- ندری، کامران؛ قلیچ، وهاب؛ و میسمی، حسین. (۱۳۹۲). نقش نظام بانکداری اسلامی در کاهش زمینه‌های ایجاد بحران‌های مالی. *دوفصلنامه جستارهای اقتصادی*، ۱۰ (۱۹)، ۹-۴۰.
- نوری، محمد امیر. (۱۳۷۹). بررسی مبانی حرمت ربا و کاربرد آن در بانکداری معاصر. *دانش و توسعه*، ۱۲ (۱)، ۷۵-۹۷.
- نیکو مرام، هاشم؛ و فروغ نژاد، حیدر. (۱۳۹۲). نظام مالی اسلامی بازارها، ابزارها و نهادهای مالی اسلامی. بورس، ۱۰۱ (۰)، ۶۲-۶۵.
- واحدی منفرد، فاطمه؛ واعظ برزانی، محمد؛ و طغیانی، مهدی. (۱۳۹۹). تبیین معیارهای اخلاق در بانکداری اسلامی. *نظریه‌های کاربردی اقتصاد*، ۲۷ (۷)، ۱۶۷-۱۹۴.
- وصالی، سعید؛ و امید، رضا. (۱۳۹۱). رابطه اخلاق، اقتصاد و رفاه اجتماعی. *برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، ۱۲ (۴)، ۷۹-۱۰۴.
- صفا، احمدرضا، و معصومی نیا، غلامعلی. (۱۳۹۹). آسیب‌شناسی مهندسی مالی اسلامی رایج در راستای طراحی نظام مالی اسلامی، نشریه جستارهای اقتصادی ایران، ۱۷ (۳۳)، ۲۴۳-۲۷۰.
- صفا، احمدرضا. (۱۴۰۰). روش‌شناسی نظام مالی مطلوب اسلامی، نشریه معرفت اقتصاد اسلامی، ۱۲ (۱)، ۱۷۳.
- Zaher Tarek S; & Kabir Hassan M. (2001). A comparative literature survey of Islamic finance and banking. *Financial Markets ,Institutions & Instruments* ,10(4) ,155-199.
- ALEXANDRU, CĂRUNTU GENU; & LOREDANA, CIURLĂU. (2015). The Role Of The Financial System In Market Economy. *Annals-Economy Series*, 6, 101-104.
- Alsmadi, Izzat; & Zarour, Mohammad. (2015). Building an Islamic financial information system based on policy managements. *Journal of King Saud University-Computer and Information Sciences*, 27(4), 364-375.
- Bakhouch, Abderazak; El Ghak, Teheni; & Alshiab, Mohammad. (2022). Does Islamicity matter for the stability of Islamic banks in dual banking systems? *Heliyon*, 8(4), e09245.
- Bugan, Mehmet Fatih; Cevik, Emrah Ismail; & Dibooglu, Sel. (2022). Emerging market portfolios and Islamic financial markets: Diversification benefits and safe havens. *Borsa Istanbul Review*, 22(1), 77-91.
- Djennas, Mustapha. (2016). Business cycle volatility, growth and financial openness: Does Islamic finance make any difference? *Borsa Istanbul Review*, 16(3), 121-145.

- Gait, Alsadek H; & Worthington, Andrew C. (2007). A primer on Islamic finance: Definitions, sources, principles and methods.
- Hassan, M Kabir; & Adebayo, R. Ibrahim. (2013). Ethical principles of Islamic financial institutions. **Journal of Economic Cooperation and Development**, 34(1), 63-90.
- Jedrych, Anna Matysek. (2007). The Structure and Models of Financial System. **Bank i Kredyt**, 87-102.
- Riaz, Umair; Burton, Bruce; & Fearfull, Anne. (2022). Emotional propensities and the contemporary Islamic banking industry. **Critical Perspectives on Accounting**, 102449.
- Salman, Asma; & Nawaz, Huma. (2018). Islamic financial system and conventional banking: A comparison. **Arab economic and business journal**, 13(2), 155-167.
- Simion, Dalia; Stanciu, Marieta; & Armășelu, Sabin. (2015). Correlation analysis between structure financial system and economic growth in Romania. **Procedia Economics and Finance**, 32, 1332-1341.
- Tatiana, Nikonova; Igor, Kokh; & Liliya, Safina. (2015). Principles and instruments of Islamic financial institutions. **Procedia Economics and Finance**, 24, 479-484.

